

Szíria heterodox vallási közösségei

A Szíriai Arab Köztársaság muszlim és arab többségű, de vallási és etnikai értelemben véve egyaránt sokszínű ország. Az utolsó hivatalos népszámlálásra 2004-ben került sor, ekkor a Szíriai Központi Statisztikai Hivatal 17 920 844 lakót regisztrált;¹ újabb népszámlálást azóta a 2012-ben kialakult polgárháború miatt nem lehetett lebonyolítani. Becslések szerint a háború által sújtott Szíriában megközelítőleg 18 millióan élnek,² emellett az ENSZ menekültügyi szervezete (UNHCR) 5,3 milliónál is több, más országban regisztrált szíriai menekültről tud (2017. augusztusi adat).³ Ilyen körülmények között a pillanatnyi felekezeti arányokat sem lehet pontosan megállapítani, de az 1960-as népszámlálás óta ezen a téren egyébként is csak becslésekre lehet hagyatkozni, mivel akkor rögzítették utoljára a vallásra vonatkozó adatokat.⁴

Szíria 1946-ban lett független Franciaországtól. Az 1920-ig Oszmán Birodalomhoz tartozó, később Szíriává egyesült államokban az azokat létrehozó francia hatóságok 1922 során hajtották végre az első népszámlálást. A korabeli adatok szerint a nem egészen 1,3 milliós lakosság 66,7 százaléka a szunnita iszlámhoz, 12,2 százaléka az alavita irányzathoz, 10,8 százaléka pedig tucatnyi különböző – többféle rítusú ortodox, katolikus, miafizita és protestáns – keresztény felekezethez tartozott. 3,6 százaléék drúz volt, 1,1 százaléék iszmáilita sítának, nem egészen 1 százaléék pedig izraelitának vallotta magát. Elenyésző számban (0,1 százaléék) regisztráltak tizenkettes vagy imámita sítákat (korabeli szóhasználatban *métouali*).⁵ Ehhez képest az eltelt nem egészen száz évben jelentősen eltolódtak az arányok: becslések szerint a lakosság 74 százaléka szunnita, 13 százaléka síta (beleértve a köztük elsöprő többségben lévő alavitákat), 10 százaléka keresztény, 3 százaléka drúz, míg a zsidóság – az arab–izraeli konfliktus folyományaképpen – néhány főt leszámítva eltűnt az országból.⁶

Jelen cikkben a három, szélsőséges síta tanokban gyökerező heterodox irányzat: az alaviták, a drúzok és az iszmáiliták történeti fejlődését, tanait és jelenle-

* A szerző az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola arabisztika programján doktorált.

1 Főbb adatai hozzáférhetőek a Szíriai Központi Statisztikai Hivatal honlapján.

2 Az ENSZ-adatbázis szerint 18,52 millió fő. A CIA World Factbook szerint 18,03 millió fő.

3 Az ENSZ menekültügyi szervezete honlapja adatai.

4 Seurat, 1980. 17. (8. lj.), 32. (12. lj.)

5 Államonkénti és felekezetenkénti bontásban közli: Bernard, 1924. 73–77.

6 CIA World Factbook.

gi helyzetét kívánjuk röviden bemutatni. A három szíriai közösség tantételeiben számos közös vonás figyelhető meg, és történetük is sok szempontból hasonlóan alakult fennállásuk 1000–1100 évében. Ezen túlmenően mindhárom csoport különlegesen kötődik Szíriához: 1966 óta az alaviták köréből kerül ki az ország vezetése, a világ alavitáinak és drúzainak zöme Szíriában él, míg az iszmáilita iszlám – melynek egyik irányzataként indult a drúz vallás – itt alakult ki.

Az iszmáiliták

A Szíriában ma is megtalálható nem ortodox irányzatok közül legkorábban az iszmáilita sía jelent meg.⁷ Ma a világ iszmáilitáinak csupán kis töredéke, közel százezer fő él Szíriában, akik arab nyelvűek és identitásúak. Az irányzat egyébként főként Dél- és Közép-Ázsiában, Kelet-Afrikában, illetve a Közel-Keleten (Jemen, Egyesült Arab Emírségek) rendelkezik sok követővel, emellett a 20. század óta jelentős közösségei jöttek létre a nyugati világban is; hívei számos etnikumhoz és nemzethez tartoznak.⁸

A kezdetek

Az iszmáiliták olyan síták, akik szerint a 765-ben meghalt Dzsaafer asz-Szádíkról (Ja'far al-Šādiq) – a tizenkettes síták hatodik imámja – Iszmáil (Ismā'īl) nevű, még apja életében elhunyt fián keresztül annak Muhammad (Muḥammad) nevű fiára szállt az imámátus. Az irányzat tényleges szülőhelye Szalamijja (Salamiyya), az Orontész-völgy és a Szír-sivatag határán fekvő kereskedőváros volt, ahol a 9. század folyamán egy titokban szerveződő – épp ezért a korabeli forrásokban nem szereplő, a későbbi iszmáilita írásokban pedig csak ritkán és ellentmondásosan emlegetett – misszió (daava/da'wa) központja alakult ki. A misszió a mai Algériától Egyiptomon át Jemenig és Kelet-Iránig toborzott híveket a mahdiként (*mahdī*) visszavárt Muhammad b. Iszmáil nevében.⁹ 899-ben a misszió vezetője, Abdalláh ('Abdallāh), akit az ellenséges források lekicsinylően Ubajdalláh ('Ubaydallāh) néven említenek, bejelentette a hívei számára, hogy ő Muhammad b. Iszmáil egyenes ági leszármazottja, a legitim imám, egyben a mahdi (ez utóbbi megnevezést később uralkodói névként használta). Ez szakadáshoz vezetett az irányzaton belül, ugyanis sokan csalónak vélték, és továbbra is Muhammad b. Iszmáilt várták vissza – őket egyik vezetőjükről karmatíknak (*qarmaṭī*) nevezték.¹⁰ A szalamijjai központ sajátos módon nem az ellenséges karmatík, hanem az al-Mahdi imámságáért síkra szálló hívek miatt veszett oda. Egy Zikravajh (Zikrawayh) nevű dél-iraki misszionárius és két fia – „az anyajegyves ember” (*šāḥib al-shāma*) és „a tevekancás ember” (*šāḥib al-nāqa*) –

7 A közösségről magyar nyelven is elérhető friss összefoglalás: Daftary, 2006.

8 Daftary, 2007. 501–502.

9 Az irányzat eredetéről és a misszió korai történetéről lásd: Daftary, 2007. 87–136.; Hajnal, 2013. 39–82.

10 A 12. századra elenyészett karmati irányzat kialakulásáról, legjelentősebb közösségéről lásd: Hajnal, 2013.

902-ben fellázadt a Szír-sivatag beduinjai élén az imám nevében. A lázadás nyomán a bagdadi Abbászida Kalifátus számára is ismertté vált az iszmáilita mozgalom, az imám pedig híveinek közép-szíriai sikerei ellenére jobbnak látta elmenekülni fiával és maroknyi hívével. A lázadók hiába próbálták visszahívni, és amikor az Abbászida seregek vereséget mértek rájuk, dühüket az imám Szalamijjában maradt családján és udvartartásán töltötték ki. A kalifátus erői 907-re végleg felszámolták az iszmáilita lázongást Szíriában.¹¹

Fátimidák és nizárik

Al-Mahdi az Abbászidák elől Észak-Afrikába menekült, ahol 909-ben a berberék kutáma (*kutāma*) törzsére támaszkodva ténylegesen államot tudott alapítani mint kalifa és imám. A tőle származó Fátimidák 969-ben meghódították Egyiptomot, ahol 1171-ig uralkodtak; az 1070-es évekig Szíria zöme is uralmuk (Aleppóban pedig befolyásuk) alatt állt. A birodalmat alapító iszmáilita Fátimidák továbbra is fenn tartották missziójukat, és ennek révén hozzájuk hű közösségek léteztek birodalmuk határain kívül, Jemenben, Iránban és Indiában is – később ez lett az iszmáilita iszlám fennmaradásának záloga. Szíriában leginkább az Orontész-völgyben gyökeresedett meg az irányzat a Fátimida-korszakban, de az itteni jelenlétük a 12. század elejére elenyészett.¹²

Egy rendezetlen örökösödési kérdés 1094–1095 során újabb szakadást idézett elő az iszmáilita irányzatban: al-Musztanzir (al-Mustansir, ur. 1036–1094) imám-kalifát al-Musztali (al-Musta‘lī, ur. 1094–1108) nevű fia követte a kairói trónon, ám sokan idősebb fiát, az Alexandriában sikertelenül fellázadó és kivégzett Nizárt (Nizār) tartották legitim örökösnek.¹³ Az Alamút (Alamūt) várából szerveződő iráni Fátimida misszió a Nizár-párti (nizári, nizárita) irányzathoz csatlakozott Haszan-i Szabbáh (Ḥasan-i Šabbāḥ, megh. 1124) vezetésével, aki regionális hatalommá alakította a hívei kezén lévő várhálózatot.¹⁴ Dinasztikus módon uralkodó utódai eleinte a rejtőző Nizár nevében kormányoztak, és misszionáriusi titulust (*dái/dā’ī*) viseltek. Az 1162-ben trónra lépő II. Haszanról viszont fia és utódja kinyilvánította, hogy valójában Nizár egyik leszármazottja és legitim imám volt; ezáltal ő maga és utódai is akként uralkodtak a továbbiakban.

A nizárik missziója a szeldzsukok és keresztések által uralt szíriai területeken is terjeszkedni kezdett.¹⁵ Az aleppói szeldzsuk szultán, Ridván b. Tutus (Riḍwān b. Tutush, ur. 1095–1113) tolerálta, és talán támogatta is a nizárik működését, de ha-

11 Daftary, 2007. 122–124.

12 A szíriai Fátimida-uralom történetének rövid, magyar nyelvű összefoglalását lásd: Horváth, 2017. 252–254.

13 A teljesség kedvéért itt jegyezzük meg, hogy a Fátimida irányzat al-Ámir (al-Āmir, ur. 1108–1131) halála után is kettészakadt, és az elhunyt kalifa kérdéses sorsú gyermekének, at-Tajjibnak (al-Ṭayyib) is lettek követői (az úgynevezett tajjibik). Misszionáriusok vezette közösségeik máig léteznek Jemenben és Indiában, és jóval zárkózottabb, konzervatívabb csoportot alkotnak, mint a nizárik. Szíriában sosem volt különösebb jelentőségük.

14 Az alamúti korszak áttekintését adja Daftary, 2007. 301–402.

15 A történeti háttér áttekintéséhez lásd: Horváth, 2017. 255–264.

lálát követően elüldözték őket Aleppóból, és Orontész-völgybeli terjeszkedési kísérleteik sem jártak sikerrel. Egy ideig a damaszkuszi Búrida-udvarban találtak támogatásra, de végül innen is elűzték őket. Az 1130-as évektől kezdve végül sikeresen megvetették a lábukat az Alavita-hegység déli részén. Kadmúsz (al-Qadmūs) várával kezdve tucatnyi kisebb-nagyobb erősséget szereztek meg a tengerpart és az Orontész-völgy közti hegyvidéken; legjelentősebb városuk a hegység keleti lábánál álló Maszjáf (Mašyāf) lett. A szíriai közösség leghíresebb vezetője Rásid ad-Dín Szinán b. Szalmán (Rāshid al-Dīn Sinān b. Salmān) volt, aki röviddel 1162 után vette át a vezetést a várhálózat felett, és 1192–1193 során bekövetkezett haláláig ő állt az itteni nizárik élén. A keresztések által „a hegy öregjeként” ismert Szinán kibővítette és megerősítette a várrendszert, és nagy hangsúlyt fektetett a beépített ügynökként és orgyilkosokként használható, úgynevezett *fidāik* (*fidāʿī*) alkalmazására.¹⁶ Szinán mindennek köszönhetően sikeresen egyensúlyozott a nyugati kereszties és a keleti muszlim nyomás között, viszonylag függetlenül az iráni vezetéstől.¹⁷

Bár 1164-ben bejelentették a spirituális értelemben vett feltámadást (*kijāma/qiyāma*), ezáltal az iszlám előírásainak eltörlését, a nizári iszmáiliták a 13. század elején közeledni kezdtek a szunnitákhoz. III. Haszan (ur. 1210–1221) trónra lépve a nyilvánosság előtt tagadta meg a korábban meghirdetett feltámadást. 1211-ben maga az Abbászida kalifa ismerte el a híveitől – szerintük csak színlelésből – ortodox vallásgyakorlatot megkövetelő imámot szunnita muszlimnak.¹⁸ A szíriai nizárik követték a szunnita fordulatot, ami addig is jó viszonyukat kifejezetten barátivá tette a Belső-Szíriát szunnita kézben egyesítő Ajjúbidákkal.¹⁹

A perzsiái nizári államíságot a mongol hódítás söpörte el 1256–1257 folyamán. Ennek nyomán a szíriai közösség megosztottá vált, ami megkönnyítette legyőzésüket. Az 1260-ban Szíriába érkező mongolok négy nizári várat – köztük Maszjáfot – is harc nélkül foglalhattak el, ám az egyiptomi mamlúkok legyőzték és kiűzték őket a térségből. A nizárik segítették a mongolok elleni harcot, így váraikat visszacserezhették, de I. Bajbarsz (Baybars, ur. 1260–1277) szultán kezdettől fogva az alávetésükre törekedett: privilégiumaikat megvonta és beavatkozott a misszionáriusok megválasztásába. 1271-ben a szultán elérte, hogy az utolsó misszionárius lemondjon a közösség kezén levő nyolc várról. Ezek némelyike ellenállt a szultánnak, így uralma csak 1273 nyarára vált teljessé. A mamlúkok azonban megelégedtek az államiság felszámolásával, magát a nizári közösséget nem érték komolyabb retorziók. Különadót fizettek velük, területük pedig önálló igazgatási egységként tagolódott a birodalomba „a misszió várai” (*kilā ad-daava/qilāʿ al-daʿwa*) néven; időnként orgyilkosságokra is felbérelték őket. A mamlúk kori adminisztratív különállás az oszmán periódusban is megmaradt. Ennek köszönhetően az Alavita-hegységben fennmaradhatott a nizári identitás és hagyomány.²⁰

16 Az itteni nizárik egyik megnevezése volt az aszaszin, ami az európai nyelvekben orgyilkos jelentésben terjedt el a *fidāik* tevékenységének köszönhetően.

17 Daftary, 2007. 367–373.

18 Daftary, 2007. 375–376.

19 Daftary, 2007. 389–391.; Humphreys, 1977. 311.

20 Daftary, 2007. 398–402.

Újkori történelem

A nizári imámátus túlélte a mongol pusztítást Iránban. A 14. század elején egy újabb örökösödési vita szakadáshoz vezetett a nizárik között. A szíriai közösség Muhammad-Sáh (Muḥammad Shāh) imámságát fogadta el, szemben Kászim-Sáh (Qāsim Shāh) híveivel. Eleinte a muhammad-sáhi irányzat dominált a Szíriától Indiáig szétszórtan élő iszmáiliták között, de idővel a kászim-sáhi misszió vált dominánssá. A kicsiny szíriai nizári közösség történetéről a 19. századig kevés információt jegyeztek fel. A 18. századtól kezdve több ízben hallunk összecsapásokról a terjeszkedő alaviták és az iszmáiliták között. A közösséget belső konfliktus is megosztotta Kadmúsz és Maszjáf emírei között.

A szíriai nizárik kapcsolata 1796-ban megszűnt a mintegy három évszázada Indiában élő muhammad-sáhi imámokkal. 1887-ben delegációt küldtek a szubkontinensre, hogy felkutassák vezetőjüket, ám miután a vérvonal feltételezhető kihalása miatt nem jártak sikerrel, többségük elfogadta a kászim-sáhi irányzat imámja, III. Aga Kán (III. Āghā Khān, ur. 1885–1957) legitimitását. A helyben dzsaafarikként (*ja 'fari*) ismert, Maszjáf és Kadmúsz vidékén élő muhammad-sáhi máig a rejtőzködő imámjukat várják vissza. Lélekszámuk nagyjából 15 ezerre tehető, javarészt szegény földművesek. A világ nizárijai között mára csupán ők tartoznak a muhammad-sáhi irányzathoz. A szíriai nizárik nagyobb része Szalamijában és környékén él: az elhagyatott, romos várost a kadmúsi emír 1843-ban telepítette be szultáni engedéllyel. A nagyjából 80 ezres lélekszámúra becsült közösség a kászim-sáhi irányzat híve.²¹

A kászim-sáhi imámok a 15. század második felében bukkantak fel a közép-iráni Kásán (Kāshān) környékén. Idővel különösen sok – és imámjaik számára bőkezűen adózó – hívet szereztek Indiában. A könnyebb kapcsolattartás érdekében az 1740-es években Délkelet-Iránba, Kermán (Kermān) környékére települtek, majd a 46. imám, I. Aga Kán (ur. 1817–1881) az 1840-es években az indiai Bombayba tette át a székhelyét, ahol a népes indiai nizári közösség – az úgynevezett hodzsák (*khoja*) – adóiból hatalmas vagyonra tett szert. Vagyonát és jó brit kapcsolatait utódai is megörökölték. Utóda, II. Aga Kán hamar meghalt. A gyermekként trónra lépő III. Aga Kán sokat utazott, felkeresve híveinek különféle közösségeit (Szíriában 1951-ben járt), de ideje nagy részét Európában töltötte, ahol a nagy uralkodóházakkal – különösen a brit királyi családdal – alakított ki szoros kapcsolatokat. A két világháborúban kiállt a britek mellett, és fontos szerepet töltött be a brit-indiai muszlim politikai életben. Az aktív közösség-szervező munkát folytató III. Aga Kán modernizációs programjában fontos szerepet kapott egyebek mellett a nizárik oktatásának és egészségügyi ellátásának fejlesztése, illetve a nők egyenjogúsítása (például a kendő viselésének eltörlése, a közösségi életben való részvétel támogatása).

III. Aga Kánt unokája, a Svájcban nevelkedett, Harvard Egyetemen tanult, a franciaországi Aiglemont birtokon élő IV. Aga Kán követte a nizári közösség élén,

21 Daftary, 2007. 489–490.

aki folytatta nagyapjának politikáját. 1986-ban globális alkotmányt adott ki hívei számára. Szíriában is létrejöttek az országos iszmáilita szervek, emellett az Aga Kán Alapítvány (Agha Khan Foundation) az Aga Kán Fejlesztési Hálózaton (Agha Khan Development Network) keresztül jelentős összegekkel támogatta a szíriai nizárik kulturális életét, illetve több, iszmáilitákhoz köthető történeti emlékhely (például az aleppói belváros, Maszjáf városa) felújítását.²² Az iszmáilita vallás, filozófia, irodalom és történelem kutatása is nagy lendületet kapott a 20. század második felében az imámok bőkezűségének köszönhetően, mindenekelőtt a londoni Institute of Ismaili Studies révén.²³

Tanaik

Az iszmáiliták síita muszlimok, így szent könyvük a Korán, vallásgyakorlatuk pedig nem sokban tér el az ortodox irányzatokétól. Tekintélyes mennyiségű vallási irodalmuk a középkorban jellemzően arab és perzsa nyelven készült, az újkortól viszont különböző indiai nyelvek – szindhi, pandzsábi, gudzsaráti – is kiemelt szerephez jutottak.²⁴

Ellenfeleik az iszmáilitákat rendszerint a Koránban foglalt isteni rendelkezések rejtett, ezoterikus (belső, ar. *bátin/bāṭin*) értelmére utaló „bátini” (*bāṭinī*) megnevezéssel illették, mivel utóbbi fontosságát hangsúlyozták. Ez a Korán látzólagos, exoterikus (külső, ar. *zāhir/zāhir*) jelentésével áll szemben. Az exoterikus jelentés magyarázata a tafsír (*tafsīr*), az ezoterikusé a tavíl (*ta'wīl*). A síita irányzatok közös vonása, hogy az imámoknak olyan különleges tudást (*ilm/’ilm*) tulajdonítanak, amely révén egyedülként képesek megérteni a vallás igazságait, és kizárólag ők képesek ennek tanítására, átadására (az alkotmányban is szereplő *taalím/ta’līm*). Ezt különösen a korai nizárik hangsúlyozták, akiket ezért *taalímik*-nek is neveztek.²⁵

IV. Aga Kán 1986-ban kiadott globális iszmáilita alkotmánya bevezetőjében rögzíti, hogy az iszmáiliták muszlimok, akik egy Istenben hisznek, Mohamedet pedig az ő utolsó prófétájának és küldöttjének ismerik el. Ezután az irányzat síita voltát fekteti le, miszerint a próféta Alit nevezte ki az első imámmá azzal a céllal, hogy ezoterikus magyarázatot és tanítást (*taalím/ta’līm*) nyújtson az emberiség számára; egyúttal deklarálja, hogy az imámság Ali és Fátima fiági leszármazottai között örökölődik. Az örökös személyét az imám jelöli ki. Az alkotmány szerint IV. Aga Kán a 49. imám, aki abszolút hatalmat gyakorol minden vallási és közösségi kérdésben. Az imám egyszerre segíti a hívek spirituális és materiális fejlődését.²⁶

22 Az Aga Kánok korszakáról Daftary, 2007. 463–504. Sokszínű tevékenységükről továbbá lásd a fejlesztési hálózat honlapját: <http://www.akdn.org/> (hozzáférés: 2017. október 27.).

23 Honlapja: <http://iis.ac.uk/> (hozzáférés: október 27.).

24 Az irányzathoz kötődő művek bibliográfiái: Ivanow, 1963; Poonawala, 1977. A kiadott munkákról, tággabb perspektívából Daftary, 2004.

25 Daftary, 2007. 340–342.

26 Daftary, 2007. 500–504.

Teológiai, kozmológiai téren a 10–11. századi iszmáilita művek a neoplatonizmus hatását tükrözik. Istenképük teljesen transzcendens, azaz emberi értelemmel felfoghatatlan és jellemezhetetlen. A teremtés emanációkon keresztül valósult meg, bár ezek részleteit illetően az ismert szerzők nem képviseltek egységes álláspontot, és több szempontból egymással is vitában álltak. Komplex metafizikai, kozmológiai rendszereik közös vonása volt az iszmáilitákra kezdettől fogva jellemző ciklikus történelemszemlélet.²⁷ A főként iráni filozófus-teológusok által kidolgozott gnosztikus-ezoterikus doktrína a 11. század után csak a tajjibi közösségben fejlődött tovább, a nizárik körében nem.

Az önálló iszmáilita vallás jog megalapozója és legnagyobb tekintélye a korai Fátimidák főbírója, a csak Numán kádiként (al-Qāḍī al-Nuʿmān) emlegetett an-Numán b. Muhammad volt (megh. 974). Fő műve „Az iszlám pillérei” (*Daʿāʾim al-islām*),²⁸ amelynek első felében vallási kötelességeket – az öt közismert pillér mellett az imámok iránti hűség (valája/*walāya*) és a rituális tisztaság (*tahāra/tahāra*) szerepel alapvető elvárásként –, második részében pedig viselkedési, illetve magánjogi szabályokat fektet le. A művet a Fátimidák hivatalos törvénykönyvüké tették, és a tajjibi közösségekben máig ez a jogi alapmű; a nizárik számára viszont imámjaik fermánokban és alkotmányokban lefektetett iránymutatása a mérvadó. Az alkotmányadás gyakorlatát III. Aga Kán kezdte el az indiai és az innen elszármazott kelet-afrikai közösségekben. Ezekkel és fermánjaival hierarchikus tanácsrendszert hozott létre, illetve rögzítette a nizári vallás gyakorlat szabályait. Az 1986-os globális alkotmány a korábbi, regionális szervezeti rendelkezéseket kiegészítve, tanácsok létrehozásáról rendelkezik helyi, regionális és országos szinten. Emellett oktatási és vallási tanácsokat, valamint pénzügyi és bírói szerveket állított fel.²⁹

A drúzok

Becslések szerint Szíria lakosságának nagyjából 3 százaléka tartozik az iszmáilita irányzatból kialakult drúz valláshoz. Nagy többségük az ország déli részén, a Haurán (Ḥawrān) bazaltfennsíkján, a Drúz-hegységben él, emellett kisebb közösségeik vannak a Hermon-hegy keleti lejtőin és Damaszkusz környékén, az 1967 óta izraeli megszállás alatt álló Golán-fennsíkon, illetve északnyugaton, az Alavita-hegység és Aleppó között. Szírián kívül Libanonban és Izraelben él jelentősebb drúz közösség. Népszámlálás híján libanoni lélekszámukat 200–390 ezer fő közé teszik.³⁰ Zömmel a Bejrút és Szidón közti hegyvidéken és Bejrúttól keletre, illetve a Hermon-hegy nyugati részén lévő Tajm-völgyben (Wādī al-Taym) élnek. Izraelben a 2008-as népszámlálás szerint 122 ezer fő (1,6 százalék) tartozott a drúzok közé.³¹ Az itteni

27 A főbb szerzők nézeteinek összefoglalását lásd: Daftary, 2007. 128–136., 223–237.

28 Kiadását Asaf A. A. Fyzeé készítette el Kairóban, 1951–1961-ben.

29 Daftary, 2007. 500–504.

30 Firro, 1992. 3.

31 Az Izraeli Központi Statisztikai Hivatal táblázatos adatai: http://www.cbs.gov.il/www/mifkad/mifkad_2008/tables/dem1_20.xls (hozzáférés: 2017. október 27.).

drúz lakosság főként az ország északi részén, a libanoni határ közelében, a nagyjából Akkó és Szafed közti sávban lévő falvakban összpontosul. Néhány drúz település Haifa közelében is található.³² Nyelvük és identitásuk arab, bár Izraelben vannak törekvések az elkülönülő identitás kialakítására.³³

A vallás eredete

Az iszmáiliták többsége tévedhetetlen, isteni eredetű ezoterikus tudással rendelkező imámként tisztelte a Fátimida kalifákat, de al-Hákim (*al-Ḥākīm*, ur. 996–1021) udvarában olyan szélsőségesek is megjelentek, akik istenítték az uralkodót. Az aszketikus hajlamú, más irányzatok ellen időnként erőszakosan fellépő kalifa idején a misszionáriusok körében szakadás következett be az 1010-es években. Ismereteink szerint bizonyos al-Haszan b. Hajdara al-Ahram (al-Ḥasan b. Ḥaydara al-Akhram) hirdette először nyíltan al-Hákim isteni mivoltát 1017-ben, ám őt a következő évben meggyilkolták. 1019-ben indult újra a mozgalom két vezetővel: Hamza b. Ali (Ḥamza b. ʿAlī) és a Nastakínként (Nashtakīn) is ismert Muhammad b. Iszmáil ad-Darazi/Darazi (Muḥammad b. Ismāʿīl al-Darzī) vezetésével. A drúzok elnevezése ad-Darzi nevéből származik,³⁴ noha az egyik szent iratuk elítéli ad-Darzit és kizárja a közösségből.³⁵ Az iráni és közép-ázsiai eredetű prédikátorok számos hívet gyűjtöttek, ami a katonaság véres fellépéséhez vezetett. Darzi eltűnt, Hamza pedig elrejtőzött, de sikerült visszatérnie al-Hákim kegyeibe. A kalifa rejtélyes eltűnését (1021) követően a drúzokat keményen üldözni kezdték, vezetőik pedig ismét elrejtőztek.

A közösség vezetője Bahá ad-Dín al-Muktana (Bahāʾ al-Dīn al-Muqtanā) lett. Ő egy ideig kapcsolatban volt tanítómesterével, Hamzával, akinek valamikor al-Hákimhoz hasonlóan szintén nyoma veszett. Al-Muktana 1027-ben indította újra a nyílt térítést, immár Egyiptomon kívül. Főleg Szíriában ért el sikereket, de idővel riválisai jelentkeztek a misszióban, ő maga pedig 1037-ben visszavonult. 1043-ig írt leveleket a híveknek, ezzel pedig a nagyjából negyedszázada tartó drúz térítés végleg véget ért.³⁶

A drúzok még a 11. század folyamán a dél-libanoni, palesztinai és szíriai hegyekbe szorultak vissza. Sokáig a mai Libanon területén éltek legnagyobb számban; jellemző, hogy a 19. század elejéig a dél-libanoni hegyvidéket nevezték Drúz-hegységnek. A közösség középkori történetéről nagyon keveset tudunk: saját krónikáik csak a 16–17. századtól kezdve maradtak fenn, a külvilág történetírói pedig nem sok figyelmet szenteltek nekik. Úgy tűnik, az arab tanúh (*tanūkh*) törzsszövetségnek fontos szerepe volt a vezetésükben; valószínűsíthetően ebbe tartoztak a kereszties korszakban Bejrútot és az attól délre eső területeket uraló drúz Buh-tur (Buḥtur)-család tagjai is.³⁷

32 Firro, 1999. 56.

33 Firro, 1999.

34 Arabul egyes számban durzi, tbsz. durúz (durzī, durüz).

35 Firro, 2013.

36 A korai drúz történelmet összefoglalja Abu-lzzeddin, 1993. 74–86., 133–141.; Firro, 1992. 3–20. Iszmáilita szempontból lásd: Daftary, 2007. 186–191.

37 Abu-lzzeddin, 1993. 142–171.; Firro, 1992. 25–27.

Az oszmán korban

Az alavitákhoz hasonlóan az oszmánok a drúzokat sem ismerték el különálló, autonóm vallási közösségnek (*millet*), ám félreeső lakhelyüknek köszönhetően lényegében hasonló státuszban voltak. A 16. században Dajr al-Kamar (Dayr al-Qamar) és a Súf (Shūf) körzet urai, a Maan (Maʿn) család vette át a drúzok vezetését. Hosszan ellenálltak az oszmánokkal szemben, majd 1590-ben a törzsfő, II. Fahr ad-Dín (Fakhr al-Dīn) kormányzói kinevezést kapott a szultántól a Szidóni szandzsák, majd 1598-tól több más levantei tartomány élére. Túlzott hatalmát látva az oszmánok 1633-ban legyőzték, és fogságba vetették. A hatalmas területen prosperáló, stabil uralmat kialakító Fahr ad-Dínt a modern történetírás a libanoni nemzet egyik korai hőseként, afféle országalapítóként állította be.

1633 után a szűken vett libanoni terület felett megmaradt a Maanok uralma, de sem ők, sem az 1697-ben őket váltó Sihábok (Shihāb) közé tartozó emírek hatalma nem tudott ilyen mértékben újra megerősödni. A drúz közösséget törzsi ellentétek osztották meg, az emírek hatalmát pedig a földbirtokosok korlátozták. A belső küzdelmekbe a környező oszmán tartományok helytartói is beavatkoztak. A szunnita Sihábok idején Libanonban jelentősen megnőtt a maronita keresztények lélekszáma és befolyása. Az emírek igyekeztek együttműködni a keresztényekkel, sőt a család több tagja – így a legjelentősebb fejedelem, II. Basír (Bashīr, ur. 1789–1840) – át is tért. Ezzel összefüggésben a 17–18. század fordulójától kezdve a drúzok nagyobb számban kezdtek a mai Szíriában lévő Haurán-fennsíkra települni.³⁸

1841-ben az oszmánok felszámolták az örökletes emírséget, ettől kezdve pedig gyakorivá váltak az összecsapások a drúzok és a keresztények között. 1860-ban a libanoni drúzok hauráni segítséggel rátámadtak a keresztényekre, és több településen mészárlásokat hajtottak végre. Damaszkuszban is keresztényellenes zavargások kezdődtek. Franciaország csapatokat küldött Libanonba, az oszmán hatóságok pedig kemény megtorlással sújtották a drúzok vezetőit, aminek hatására ismét nagyobb tömegek települtek a hauráni hegyekbe. Az itteni drúzok körében ekkortól az Atras (Atrash) család tett szert vezető szerepre. Az általuk vezetett közösség több ízben konfliktusba került az oszmán kormányzattal, és elérték, hogy a drúzok körében ne próbálkozzanak a sorkatonai szolgálat bevezetésével.

A modern korban

Bár a francia mandátum keretén belül 1921-től kezdve önálló állammal rendelkeztek, ahol a körülbelül 50 ezres lakosság 85 százaléka drúz volt, a hagyományosan autonóm közösséget elidegenítette a francia hatóságok túlzott befolyása és erőszakos fellépése. A korábban oszmánok ellen is hadakozó Szultán al-Atras (Sulṭān al-Atrash, 1891–1982) felkelést robbantott ki 1925-ben, amihez a többi szíriai állam területén is sokan csatlakoztak. Ugyan a franciák két év alatt leverték a nagy szíriai forradalomként ismertté vált felkelést, a gyarmati kormányzat kompromisszumokra

38 Abu-Izzeddin, 1993. 179–220.; Firro, 1992. 27–78.

kényszerült, így előbb Aleppó és Damaszkusz államok egyesülhettek, később pedig a Drúz és az Alavita Állam is beolvadt Szíriába. A drúzoknak a független Szíriában is voltak konfliktusai a központi hatalommal: a szunnita Adíb as-Sísakli (Adíb al-Shīshaklī) katonai diktatúrája (1949–1954) több ízben bevetette ellenük a hadsereget, és a kisebbségnek – melyben még mindig nagy befolyása volt Szultán al-Atrasnak és családjának – nagy szerepe volt a megbuktatásában.³⁹ Az alavitákhoz hasonlóan a drúz kisebbség körében is teret hódítottak a pánarab nacionalista és radikális nézetek, így az ezeket képviselő Baasz (Ba‘th) Párt a drúzok körében is népszerűvé vált. A Baasz hatalomátvételét követően, 1966-ban több drúz tiszt puccsot kísérelt meg, mivel úgy vélték, nem részesülnek kellőképpen a hatalomból.⁴⁰ A sikertelen államcsíny nyomán a drúzok súlya jelentősen csökkent a pártban, de ezzel együtt a többi vallási közösséghez hasonlóan folyamatosan szerepet kaptak a kormányzatban.

A többségi szunniták körében megjelenő iszlamizmustól tartó drúzok a 2012 óta zajló polgárháborúban lojálisak maradtak az Aszad-rendszerhez, bár a keresztényekhez hasonlóan kevésbé az aktív küzdelmekben vesznek részt, ehelyett jobbára háttérben szerepet játszanak a Hazai Véderők kötelékében.⁴¹

A drúz vallás

Az iszmáitákkal és alavitákkal ellentétben a drúzok tanait szent iratok egységes gyűjteménye foglalja össze. Hamza és két tanítványa, al-Muktana és Iszmáíl b. Muḥammad at-Tamími (Ismā‘īl b. Muḥammad al-Tamīmī) 13. században összegyűjtött és hat könyvre osztott írásai – összesen száztizenegy értekezés – alkotják a drúz kánont (címe Raszail al-hikma/Rasā‘il al-ḥikma, 'A bölcsesség episztolái').⁴²

A drúzok önmagukat egyistenhívőknek, egységihívőknek (muwahhidún/*muwahhidūn*) nevezik.⁴³ Neoplatonikus kozmológiájuk az iszmáilita nézetekből ered. Ők is egyetlen, örök, emberi ésszel felfoghatatlan és szavakkal leírhatatlan Istenben hisznek, és úgy tartják, hogy minden teremtett dolog ennek emanációja. Elsőként a kozmikus princípiumok jöttek létre: Istenből emanálódott az Univerzális Értelem, abból az Univerzális Lélek, abból az Ige, abból a Megelőző, abból a Követő – ezek az úgynevezett spirituális előkelőségek (hudúd/*ḥudūd*). Ahogy Isten, úgy a kozmikus princípiumok is megtestesültek az idők folyamán. Isten utoljára al-Hákim formájában jelent meg, a princípiumok pedig Hamza (az Univerzális Értelem, egyben al-Hákim/Isten imámja) és négy követője képében (köztük al-Muktana a Követő). Alacsonyabb szinteket foglalnak el a különböző rangú hittérítők, az Erőfeszítés, Megnyitás/Győzelem és Képzelt megtestesülései. Alattuk állnak az egyszerű hívek.

39 Hinnebusch, 2002. 27.; Seurat, 1980. 28–31.

40 Hinnebusch, 2002. 59.

41 Balanche, 2015. 102.

42 Kiadása: Anwar Yasīn, Bejrút, 1986. (A drúzok szerint a kiadott változat szándékos torzításokat tartalmaz. Firro, 2013.)

43 A drúz hitvilágról lásd: Abu-Izzeddin, 1993. 101–126.; Firro, 1992. 10–13.; Firro, 2013.

Az emberiség története évezredes ciklusokon keresztül haladt előre al-Hákim megjelenéséig. (A ciklikus történelemszemlélet is iszmáilita sajátosság.) A drúzok hisznek a lélekvándorlásban: úgy hiszik, a sorozatos újjászületések során a lélek minden létező élethelyzetet megtapasztal. A lélekvándorlás során egyes lelkek elérhetik a tökéletességet, ekkor a csillagok közé kerülnek; egyébként a végítéletig tart a folyamat. Az ítéletet megelőzően al-Hákim és Hamza visszatér, hogy elterjessze az igazságot a földön, a drúzok pedig a világ urai lesznek.

Valamikor a késő középkorra a drúz közösség az alavitákhoz hasonlóan beavatott elitre és beavatatlan köznépre oszlott – előbbieket „értelmeseknek” (ákil/’āqil, tbsz. ukkál/’uqqāl), utóbbiakat „tudatlanoknak” (dzsáhil/jāhil, tbsz. dzsuhhál/juhhāl) hívják. A beavatottaktól szigorúan erényes életvitelt várnak el rendszeres imával, a hazugság, lopás és bosszú tilalmával. Ők vehetnek részt a vallási szertartásokon és olvashatják a szent könyveket. Közülük kerülnek ki a különleges iskolákban képzett sejkek, akik különösen kegyes életvitelűek. Az egyes területek vallási vezetői (raíszok/ra’īs) közülük kerülnek ki. A közemberekre kevésbé szigorú szabályok vonatkoznak, és nem köteleességük törekedni a beavatásra. Csak kevés szertartáson vehetnek részt, a szent könyveket pedig nem olvashatják, ehelyett a sejkek iránymutatását követik.

A vallásgyakorlás tekintetében a drúzok úgy tartják, hogy az ortodoxokra jellemző exoterikus és az iszmáiliták által követett ezoterikus értelmezésekkel ellentétben a valódi monoteistáknak nincs szükségük sem rituálékra, sem szimbólumokra. Így az iszlám öt pillérét hét alapelv váltotta fel: a hazugság tilalma (ami alól kivétel az ön- és hitvédelmi célú hazugság); egymás kölcsönös segítése és védelmezése; az egységihittel ellentétes tanok elítélése; a más hitűektől való távolságtartás; az isteni egység korokon átívelő elismerése; beletörődő megelégedés Isten cselekedeteivel; alávetés Isten parancsainak.

A drúzok nem építenek mecsetet, a beavatottak gyűléseire (madzslisz/majlis) egyszerű imaházakban kerül sor csütörtök estéenként. A beavatottak körében jellemző a hosszabb-rövidebb ideig tartó elvonulás. Bár az iszlámot nem tartják érvényesnek, a mindennapokban hagyományosan elfogadják a hanafita vallásjogot kisebb-nagyobb módosításokkal (például a házasságban férfi és nő azonos jogokat élvez), és a muszlim ünnepeket is tartják. Rituális felhangok nélkül ugyan, de a körülmetélés és keresztelés is előfordul a körükben.

Az alaviták

Szíria modern kori történelmében kiemelkedő szerepet játszik az alavita közösség, mivel 1966 óta az államelnöki posztot, a legfontosabb erőszakszervezetek és katonai alakulatok vezetését, valamint a legbefolyásosabb állami pozíciókat is alaviták töltik be. Mindehhez jelentős gazdasági súly társul. Befolyásuk messze meghaladja a lakosságon belüli számarányukat, ami becslések szerint 11–12 százalékos. Az alaviták túlzott hatalma nagyban hozzájárult a jelenleg is zajló polgárháború sektariánus jellegének kialakulásához, ugyanis az irányzat a szunnita muszlimok nagy része

szerint nem sorolható az iszlámhoz, és a síták sem ismerik el egyetemlegesen az iszlám részének – mi több, a külvilág felé maguk az alaviták sem hangsúlyozták saját muszlimságukat a 20. századig. Maga az alavita (ar. *'alawī*, 'Alihoz kötődő') elnevezés is modern fejlemény. Korábban nuszajriknak (ar. *nuṣayrī*) nevezték őket, ami az irányzat alapítójára utal – ellenfeleik máig ezt a derogálónak számító, eretnekséggel asszociálható megnevezést használják rájuk.

A szíriai alaviták mintegy fele a róluk elnevezett Alavita-hegységben és a környező tengerparton (Latakia/al-Lādhiqiyya és Tartús/Ṭarṭūs tartomány) él. Damaszkuszban és környékén, illetve a közép-szíriai Homsz/Ḥimṣ és Hamá/Hamā vidékén fél-félmillióra becsülik polgárháború előtti lélekszámukat. Szírián kívül nagyobb számban csak a szomszédos országokban élnek: Törökország Hatay, Adana és Mersin tartományában 750 ezer, Libanon északnyugati csücskében 100–120 ezer alavita élhet.⁴⁴ Az alaviták alapvetően arab nyelvűek és identitásúak, de a törökországi közösség mára nyelvi szempontból nagyrészt eltörökösödött, és arab identitása is egyre gyengébb.⁴⁵

Az irányzat eredete

A 8–9. században a síta iszlámon belül számos misztikus irányzat alakult ki, amelyeket kortársaik Ali és a többi imám istenítésével, azaz eretnekséggel vádoltak.⁴⁶ A 20. századig általánosan használt nuszajri elnevezés Muhammad b. Nuszajr (Muḥammad b. Nuṣayr) megy vissza, aki kapcsolatban állt a 868-ban elhunyt tizedik és a 873-ban meghalt tizenegyedik síita imámmal. Ibn Nuszajr 873/4 után – amikor is az imámita síták hite szerint az utolsó, tizenkettedik imám eltűnt, hogy majdan az eszkatologikus mahdiként (*mahdī*) térjen vissza – magát a tizenegyedik imám bizalmas tanítványának (*bāb/bāb*, szó szerint 'kapu'), illetve a rejtőzködő tizenkettedik imám képviselőjének nyilvánította, ám ezt a síták zöme nem fogadta el. Bár a jelek szerint Ibn Nuszajrt magas körök is támogatták, halála után az általa vezetett közösség visszaszorult.

Ibn Nuszajr harmadik utódát, al-Huszajn b. Hamdán al-Haszibit (al-Ḥusayn b. Ḥamdān al-Khaṣībī, megh. 957 v. 967) tekinthetjük az irányzat tényleges megalapítójának. Haszibí máig hivatkozott hagyományozó a tizenkettes síták körében, bár későbbi vallástudósai eretneknek tartották. A síta Bújidák 946-os hatalomátvételét követően Bagdadban élt, majd a Hamdánida Aleppóba települt, ahol Szajf ad-Daula (Sayf al-Dawla) emír udvarában talált támogatásra. Mindvégig egyszerre működött nagy tekintélynek örvendő ortodox imámita tudósként és vezette titkos nuszajri közösségét. Művei is tükrözik a kettősséget: vannak misztikus, ezoterikus munkái és imámita vallási írásai is.

44 Goldsmith, 2015a. 144–145.

45 Goldsmith, 2015a. 148–149.

46 A nuszajrik/alaviták középkori történetének és tanainak legalaposabb feldolgozása Friedman kötete (a korai időszakról Friedman, 2010. 5–42.); a kutatás általában a modern időszak történetére vagy vallási kérdésekre fókuszál. Rövidebb, sommásabb összefoglalásokért lásd: Goldsmith, 2015b. 13–37.; Farouk-Alli, 2015. 27–47.

A szíriai közösség a harráni (Ḥarrān) Muhammad b. Ali al-Dzsilli (Muḥammad b. ʿAlī al-Jillī, megh. 1008 után) vezetésével kezdett terjeszkedni. Dzsilli munkásságának zöme – kérdés-felelet felépítésű művek és episztolák – oktató célzatú volt, de vallásjogi természetű döntései is fennmaradtak. Dzsilli utóda Majmún b. al-Kászim at-Tabaráni (Maymūn b. al-Qāsim al-Ṭabarānī) lett, aki írásai alapján a síta iszlám mellett a görög filozófiát, a perzsiai vallásokat és a keresztény tanokat egyaránt jól ismerte. Legismertebb műve az alavita ünnepekről szól, azok részletes rituális szabályaival;⁴⁷ ezen túlmenően több korábbi nuszajri vezető műveit közreadta és kommentálta.

Középkori évszázadok a hegységben

Egy 20. századi közlés alapján Tabaráninak szokás tulajdonítani a közösség meghonosítását az akkor bizánci kézben lévő Latakia vidékén. Ezt egykorú források nem támasztják alá, de az valószínű, hogy a 11. században már voltak nuszajrik az utóbb róluk elnevezett hegységben. A közösség Tabaráni halála után elvesztette egységes vezetését. Az Alavita-hegység a 12. század elejére kereszties uralom vagy befolyás alá került, illetve a nizárik lettek a déli vidékek urai. Emiatt a hegyvidéki alaviták elszigetelődtek belső-szíriai – Aleppó, Homsz és Hamá környékén élő – hittestvéreiktől.⁴⁸ A 20. században lejegyzett alavita hagyomány szerint a 13. század elején egy szindzsári (Sinjār) emír, bizonyos al-Makzún (al-Makzūn, megh. 1240) érkezett az iszmáiliták és a belső-szíriai szunnita Ajjúbidák által sanyargatott alaviták megsegítésére.⁴⁹ Hatalmas seregével elűzte ellenségeiket, majd a belső viszályokat is felszámolta: teológiai vitát rendezett, megölette a rivális nézetek képviselőit, írásait pedig elégettette. Sajátos módon az egykorú források azonban nem tudnak al-Makzúnról és dicső tetteiről. Több, neki tulajdonított munka maradt ránk, de ezek alapján sem pontosítható az életútja. Tanaiból kitűnik, hogy a szúfizmus számos aspektusát elfogadta, ám az Istennel való egyesülés tanát hevesen ellenezte. Az alavita hagyomány szerint al-Makzúnnal számos katona érkezett a tengerparti régióba, főleg Dzsabala (Jabala) vidékére, és őket tekintik a legtöbb mai alavita klán őseinek.

Szíria 1260-tól kezdve az egyiptomi mamlúkrok uralma alá került, akik a szunnita ortodoxia bajnokaiként agresszíven léptek fel a heterodoxia ellen. A hódító Bajbarsz szultán (Baybars, ur. 1260–1277) elrendelte, hogy minden nuszajri faluban mecsetet kell építeni. Betiltották a borfogyasztást és a beavatásokat, illetve magas adókat vetettek ki. Az intézkedések nem lehetettek túlzottan sikeresek, ugyanis 1317-ben meg kellett ismételni őket. Ekkor tört ki a nuszajrik felkelése a magát mahdinak (*mahdī*) nevező személyiség vezetésével Dzsabala környékén. A lázadók rajtaütöttek a városon, ahol mészároltak és fosztogattak, miközben nyíltan hirdették tanaikat. A Tripoliból küldött haderő napokon belül leverte őket, amit

47 *Kitāb sabīl rāḥat al-arwāḥ*, 1946.

48 Friedman, 2010. 43–51.

49 Friedman, 2010. 51–56.

véres megtorlás követett. Ebben az időszakban készült a híres hanbalita jogtudós, a damaszkuszi Ibn Tajmijja (Ibn Taymiyya) utóbbi időben sokat hivatkozott fetvája az alaviták ellen.⁵⁰ A mamlúkok ugyanakkor hivatalosan nem támogatták az általuk fundamentalizmusa miatt többször börtönbe vetett tudós nézeteit, és hasonló fetvákat nem ismerünk a korszakból.

A jelek szerint az irányzat híveinek többsége nem csatlakozott az erőszakos lázadáshoz, ami egyébként is idegen volt a tanait évszázadokon át titkoló közösségtől. A nuszejrik többsége valószínűleg beletörődött, hogy nem tartják őket muszlimnak, és elfogadták a nem muszlim kisebbségekéhez hasonló jogállást. Alacsony szociális státuszuk miatt a lehető legkisebb fejadót kellett megfizetniük.⁵¹

Az oszmán uralom négy évszázada

Mind az alavita hagyomány, mind a modern történetírás az üldöztetés időszakaként tekintett az oszmán uralom 1516–1918 közti négy évszázadára.⁵² Az újabb kutatók azonban megkérdőjelezzik ezt a képet: a korabeli hivatalos dokumentumok inkább pragmatikus hozzáállást tükröznek az oszmán hatalom részéről.⁵³ Szisztematikus üldözésről, áttérítési kísérletekről nem tudunk. Az oszmán hatóságok heterodoxoknak tartották a nuszejrikat, ezért mamlúk kori előzményekre menő különadót fizettettek velük. Ugyanakkor az alaviták rendszeresen folyamodtak az oszmán bíróságokhoz, ahol hitük miatt nem érte őket kimutatható hátrány. Emellett a 16. század végétől általánossá vált az adóbérlet (*iltizām*) intézménye a szíriai tartományokban, és a fennmaradt szerződések bizonyítják, hogy alaviták is lehettek adóbérlők. Egyes családok a jövedelmező állásból nagy vagyonra és lokális hatalomra tettek szert (például a 18. századra délen, Šāfītā környékén a Samszínok/Shamsinok és a Raszlanok/Raslanok, északon a Sillífek/Shillífek). A késő oszmán kori decentralizáció juttatta nagyobb szerephez és mozgástérhez a hagyomány szerint ősi, de erődökhöz és adószedési jogokhoz csak ebben az időben jutó alavita törzsszövetségeket.⁵⁴

A 18. században Latakia jelentős kereskedelmi központtá vált a környékbeli dohánytermelés jóvoltából. Ez számos alavita számára biztosított megélhetést, és a közösség lassan terjeszkedni kezdett a partvidéken. A 19. század elejére az alavita elit példátlan mértékben megerősödött, egyes tagjai helyi hadurakká váltak. Az előkelőségek lojálisak voltak a privilégiumaikat biztosító oszmánokhoz: az 1830-as években Isztambul támogatva lázadtak fel a hódító egyiptomiak ellen. A modernizáció az alavitákat is elérte a 19. század közepén. Izolációjukat megtörte, hogy

50 Friedman, 2010. 62–63., 188–197. A fetva fordítása: Friedman, 2010. 299–309.

51 Friedman, 2010. 56–64.

52 A hagyományos nézetet tükrözi például Farouk-Alli, 2015. 33. Szintén lenézett, sokszor üldözött, bár pragmatikus okokból többnyire megtűrt kisebbségként jellemzi az alavitákat Goldmith, 2015b. 37–43.

53 Winter, 2015. 49–62.

54 Ezek: haddādīn/ħaddādīn (a tengerparton), hajjātīn/khayyātīn (a hegység déli részén, a libanoni határnál), matāvira/matāwira (Latakiaától északkeletre, a török határnál és Maszjáf vidékén), kalbijja/kalbiyya (Latakiaától keletre és délre; utóbbihoz tartozik az Aszad család is). Goldsmith, 2015b. 7.

őket is érintette a sorkatonaság bevezetése, illetve hogy a protestáns missziós tevékenység homlokterébe kerültek. A hittérítőknek köszönhetően jelentek meg az első iskolák az elmaradott alavita vidéken, amire az oszmánok szunnita hittérítéssel és az infrastruktúra javításával válaszoltak. A 19. század közepén sok alavita települt a hegységtől keletre fekvő Orontész-völgybe is, ahol szintén földművesként találtak megélhetést.

A 20. században

1920-ban a francia hatóságok létrehozták a tengerpartot és hegyvidéket magában foglaló Alavita Államot, amelynek Latakia volt a központja. A törzsi és vallási szempontból megosztott, immár magukat is alavitának nevező, a tizenkettes sítákkal egyre erősebb kapcsolatokat építő nuszejrik körében azonban nem sikerült erős szeparatista szellemiséget elültetniük. Ellenkezőleg: többségük támogatta Szíria egységét, és hangsúlyozni kezdték iszlámhoz tartozásukat. Az alaviták felülreprezentáltak voltak a franciák által létrehozott Levantei Különleges Erőkben, ami miatt rájuk ragadt a kollaboráció vádja. 1936-ban végül a francia hatóságok beletörődtek, hogy az Alavita Állam beolvadjon Szíriába. Számottevő ellenállás csak Szulajmán al-Mursid (Sulaymān al-Murshid), a mursidi szekta névadó alapítója és hívei részéről jelentkezett: 1939-ben és 1946-ban is fellázdak az egységes szíriai kormányzat ellen, ezért Mursidot végül kivégezték.⁵⁵

Az 1946-ban függetlenné váló ország hadseregének alapját a Levantei Különleges Erők képezték, emellett a tiszt karrier továbbra is a társadalmi felemelkedés lehetőségét jelentette a szunnita földbirtokosok és nagykereskedők által dominált országban, így az alaviták és más kisebbségek körében népszerű maradt a katonai pálya. Az alaviták között roppant sikeres volt az 1947-ben alapított, szekuláris, szocializmust és arab nacionalizmust hirdető Baasz Párt, az alapítók közül Zaki al-Arszúzi (Zakī al-Arsūzī) latakiai orvos szerzett különösen sok támogatót. A párt 1963 óta vezeti Szíriát, a pártállam vezetése pedig 1966 óta alavita kézben van.⁵⁶ Háfez al-Aszad (Ḥāfiẓ al-Asad) 1970-es hatalomszerzése kivételes pozícióba juttatta a történetük során általában marginális helyzetű alavitákat. Az elnök közeli rokonaira és szövetségeseire bízta a hadsereg legfontosabb alakulatai, az egyéb fegyveres szervezetek és a titkosszolgálatok vezetését. A jobbára szegény, iskolázatlan, falusi alaviták számára megnyílt a felemelkedés útja a különböző állami szervezetekben, és a legmagasabb pozíciók betöltői komoly vagyonra és politikai befolyásra tettek szert. Az Aszad-korszakban felerősödött az alavita-síta közeledés: számos síta klerikus kinyilvánította, hogy az alaviták a tizenkettes síta irányzat követői – ez illeszkedett Aszad és a síta klérus uralta Irán, illetve a libanoni Hezbollah szövetségébe is.⁵⁷

Kivételezett helyzetük és az ezzel szemben a többségi, szunnita társadalomban kialakuló, 1979–1982 között véresen levert felkelésbe torkolló ellenérzé-

55 Seurat, 1980. 14–17.

56 Az alaviták és a Baasz Párt uralmáról lásd Hinnebusch, 2002; és összefoglalva Hinnebusch, 2015; Goldsmith, 2015b. Demográfiai szempontból: Balanche, 2015.

57 Az alavita-síta közeledést tekinti át Mervin, 2010.

sek csak fokozták összetartásukat – igaz, a vallási irányzat hívei korántsem tekinthetők minden tekintetben egységes blokknak. A felkelés, majd a 2012 óta zajló háború megerősítette az alaviták félelmeit és megszilárdította a közösség összetartását és az Aszad-rezsimnek nyújtott támogatását.⁵⁸

Az alavita tanok

A hívek által máig rejtegetett alavita szent iratok összessége máig nem ismert, de néhány munkát publikáltak ezek közül.⁵⁹ Az alavitizmus a szélsőséges, ezoterikus síta iszlámból, valamint – legalábbis külsőségeiben – a kereszténységből, emellett iráni és pogány hagyományokból egyaránt táplálkozik.⁶⁰ Istenképe egy örök, emberi jellemzőkkel leírhatatlan létező, és minden teremtés ennek emanációja (neoplatonista hatás). Monoteizmusukat azért kérdőjelezhetjük meg, mert az isteni aspektusok hármasságában hisznek (nem kizárt, hogy keresztény hatásra): a három aspektus a Jelentés vagy Lényeg (az emanáció forrása); a Név vagy Fátyol (az első emanáció, amely definiálja és elrejtje a Lényeget) és a Kapu (a második emanáció, amely közvetíti az istenség és teremtményei között). Az istenség emanációi ciklikus módon látszólagosan megjelennek a világon, anélkül, hogy ténylegesen megtestesülnének. A triád öt emanációja („öt árva”) teremtette az öt magasabb és hét alacsonyabb rendbe sorolt alacsonyabb emanációkat.

Hitük szerint az iszlám ciklusában Ali töltötte be a Jelentés, Mohamed próféta a Név, Szalmán al-Fáriszi (Salmán al-Fárisi) nevű követőjük pedig a Kapu szerepét, míg az öt árvát Ali öt ismert párthívével azonosították. Az istenség ezután folyamatosan jelen volt különböző formákban egészen a 12. imám eltűnéséig. Ibn Nuszajr maga előbb a Kapu, majd a Név szerepét töltötte be, követője pedig az úgynevezett árvák legnagyobbika volt a hívek szerint. A későbbi sejkék, vallási vezetők az alacsonyabb rendekhez tartoztak.

A bűnök Isten próbatételei, a büszkeség és a kétség nyomán keletkeztek. A bűnök adtak végül életet Iblisnek (*Iblīs*, az ördög) és a démonoknak, akik maguk is megjelennek emberi formában (például Ali ellenségeiként). Az alaviták magukat olyan csoportnak tartják, melynek tagjai tiltakoztak a gonosz emberiség megteremtése ellen, ezért estek ki a fény világból, de egyedül nekik van reményük üdvözülni. Az alaviták hisznek a lélekvándorlásban és újjászületésben. Büntetésük, hogy a gonoszok által uralt világban élnek életeiket, és részt kell venniük az újjászületési folyamatban, de csak nyolcvan ízben. A lélekvándorlás történhet más emberekbe, állatokba vagy akár élettelen tárgyakba is: minél súlyosabb bűnököt követett el életében az illető, annál rosszabb helyzetben születik újjá.

58 Hinnebusch, 2002. 63., 65–68.; Goldsmith, 2015b. 75–106.

59 A legfontosabb forrásokat listázza és röviden jellemzi Friedman, 2010. 246–272. Libanonban az utóbbi évtizedekben számos, korábban nem ismert alavita forrást kiadtak az úgynevezett Silsilat al-turāth al-alawī (Alavita örökség sorozat) keretén belül, ám szervezetlen módon. Erre: Friedman, 2010. 67.

60 A tanok összefoglalása: Bar-Asher, 2010; illetve Friedman, 2010. 67–129. Utóbbi szerző a nem iszlámban gyökerező hatásokat számba véve összességében külsődlegesnek tekinti azokat (Friedman, 2010. 223–233).

Az alavita vallásgyakorlat

Az irányzat gyakorlata jelentősen eltér az iszlámban megszokottól.⁶¹ Az alaviták az általános muszlim tanúságtételben – miszerint nincs más istenség, csak Isten, és Mohamed az ő küldöttje – rendszerint Alit szerepeltetik Isten helyén (akit Isten egy megjelenési formájának tartanak). Ők is naponta ötször imádkoznak, de más mozdulatokkal, és nem a Kába felé fordulva, mivel azt spirituális iránymutatóként értelmezik. Nem használnak mecseteket, helyette magánházakban gyűlnek össze. Az alavita vallástudósok a ramadán havi böjtöt a beszéd tilalmával szigorítják híveik számára. Az alamizna kötelességétől eltekintenek, ehelyett spirituális adománynak tekintik: a misztikus tan átadásának kötelessége veszi át a helyét. A zarándoklatot spirituális útként, helyszíneit és tárgyait szentek és az istenség szimbólumaiként értelmezik, a tényleges mekkai zarándoklatot elutasítják. Hogy a vallásjogot alkalmazták-e, források hiányában nem megválaszolható, bár a nuszejri szerzők az ezoterikus értelmezés előtérbe helyezése mellett figyelmeztetnek az exoterikus rendelkezések betartására is. Az alkoholfogyasztást nem tiltják (egyes ünnepeiknek szerves részét is képezi), és bár a nők nem lehetnek beavatottak, nagyobb szabadságot élveznek, mint az iszlám fő áramlataiban (nem kell kendőt viselniük, vegyülhetnek a férfiakkal).⁶²

A síta irányzatokban veszély esetén engedélyezett rejtőzés, színlelés (*taqiyya*) a nuszejrik számára előírás volt mind a külvilág, mind a beavatatlan hitsorsosaik előtt. A drúzokhoz hasonlóan az alaviták is beavatottakra (elit, *khāṣṣa*) és tudatlan, paraszti sorban élő tömegre (köznép, *‘amma*) oszlanak. Pontos adatok nem állnak rendelkezésre ennek kialakulására vonatkozóan, de a 11. századra tehető, amikor a terjedés periódusát a rejtőzésé váltotta fel. Az elit tagjai, a sejkek többnyire meghatározott családokból kerülnek ki, de előfordul, hogy tehetséges ifjak is felemelkednek a köznépből.⁶³

Az irányzat terjedésében nagy szerepet játszott különböző vallások – iszlám, zoroasztrizmus, kereszténység – ünnepeinek misztikus átértelmezése és átvétele. Ünnepeik meghatározásához egyaránt használják a muszlim holdnaptárat és a soláris naptárakat. Megtartják az iszlám ünnepeit (böjttörés, áldozati ünnep); különböző síta emléknapokat (Ali utódnak történő kinevezése, ásúra, a nadzsráni hitvita, Omár kalifa megölése stb.), a karácsonyt, a tavaszi napéjegyenlőségre időzített perzsa újévet (*naurúz*) és az őszi napéjegyenlőségkor tartott párját (*mihradzsán*), illetve a naurúzzal egybeeső, szintén iráni tartalommal megtöltött „nagycsütörtököt”. Március 17-e az alapító, Ibn Nuszejr emléknapja.⁶⁴

61 Bar-Asher, 2010; Friedman, 2010. 129–152. alapján.

62 Goldsmith, 2015b. 8.

63 Goldsmith, 2015b. 8.

64 Friedman, 2010. 152–173.

A vallási kisebbségek és a szunnita többség a modern Szíriában

A franciák által létrehozott Damaszkusz és Aleppó Államban, majd az egyesült Szíriában a többnyire liberális, nacionalista nézeteket képviselő szunnita földbirtokos-kereskedő elit kezében volt a hatalom, de a szunnita többség körében az 1920-as évektől a modern, politikai iszlamizmus is megjelent. 1945-ben jött létre a Muszlim Testvériség helyi ága, amely az egyiptominál kevésbé radikális, mind a szűfizmus, mind a nem muszlimok iránt nyitottabb világnézetet képviselt; felkarolta az arab nacionalizmust és szocialista politikát hirdetett. Az 1949–1954 között fennálló katonai diktatúrák üldözték a népszerű mozgalmat, amely ennek folytán visszavonult az aktív politikizálástól, és 1958-ban elfogadta a szekuláris Egyesült Arab Köztársaság létrejöttét. Bár a szociális és oktatási szférában aktív maradt, népszerűsége és súlya jelentősen csökkent.⁶⁵

A Szíria vezetését 1963-ban megszerző Baasz Pártban az alavita Szaláh Dzsadíd (Şalāḥ Jadīd) tábornok 1966-os puccsát követően vált egyértelműen dominánssá a származási tekintetben vidéki, felekezeti szempontból pedig kisebbségi – alavita, drúz, iszmáilita – csoport. A szocialista és harciasan szekuláris rezsimmel ugyanakkor elidegenítette a hagyományos, jellemzően szunnita vezető rétegeket.⁶⁶ Az Asszad-rendszer vezetésében – a hadseregben és a kormányban egyaránt – kezdettől fogva, ha nem is népességarányos módon, de jelentős számban képviselve voltak a (főleg damaszkuszi) szunnita körök. Az elnök szunniták és más vallási kisebbségekhez tartozók pozíciókba juttatásával tudatosan igyekezett elkerülni, hogy kifejezetten alavita vezetőként tekintsenek rá. Ezzel együtt mindvégig az alaviták dominanciája maradt a rezsimmel legitimációs deficitjének fő oka.⁶⁷

A szekuláris Baasz-rezsimmel szemben kezdettől fogva jelentős volt a vallási színezetű ellenállás. Aszad a vallásos lakosságra való tekintettel tudatosan hangsúlyozta önnön muszlim hitét: elvégezte a kis zarándoklatot, megemelte az ulema ('*ulamā*') fizetését, és rendszeresen részt vett nyilvános imákon.⁶⁸ Az ellenállás központja a korábbi politikai súlyát elvesztő Aleppó, illetve a földbirtokosok által dominált, konzervatív Hamá lett. Az iszlamisták mind erősebben hangsúlyozták az alaviták eretnek voltát – körükben újra előtérbe került a nuszejri elnevezés, és hivatkozási alappá vált Ibn Tajmijja nevezetes fetvája, miközben fokozatosan terjedt a dzsihadista szellemiség. Az 1970-es évek végétől iszlamista fegyveresek eleinte célzott módon, majd válogatás nélkül támadták a rendszer képviselőit. 1979-ben egy aleppói tiszti iskolában számos alavita kadétot mészároltak le, amire a kormányzat véres megtorlással válaszolt. Ennek nyomán ismét tömeges tüntetések kezdődtek, amelyeket a Muszlim Testvériség vezetett, a kormányzat pedig kemény retorziókkal válaszolt. A szembenállás 1982 februárjában kulminált, amikor Hamában a Testvériség és más iszlamista erők dzsihadot hirdettek, és miután több baaszistát meggyilkoltak, a hadsereg megtámadta a várost és több tízezer lakóval végzett. Damaszkusz

65 Lefèvre, 2013. 19–40.

66 Hinnebusch, 2002. 63., 65–68.

67 Hinnebusch, 2002. 68.

68 Lefèvre, 2013. 47.

a felkelés éveiben – részben a helyi elit kooptálása, részben az ellenállás itteni csíráinak gyors elfojtása révén – viszonylag nyugodt maradt.⁶⁹

Ezt követően a titkosszolgálati szervek szoros megfigyelés alatt tartották az iszlamista mozgalmakat, ugyanakkor az állam mind jobban felkarolta a mérsékelt iszlamista ideológiát és annak több képviselőjét. Különösen a magának szunnita feleséget választó Bassár al-Aszad idején tettek gesztusokat a konzervatívabb többségnek: megszaporodtak a vallási intézmények, egyesületek és rendezvények, megjelent az iszlám bankrendszer, engedélyezték a kendőviselést az oktatásban.⁷⁰ Mivel az ifjabb Aszad kapcsolata lazább lett az alavita közösséggel, az korántsem olyan egységesen támogatta az új elnököt, mint az apját, de tömegesen nem fordítottak hátat a rendszernek.⁷¹ A polgárháborúban, miután a szunnita alakulatok sokszor megbízhatatlannak bizonyultak, egyértelműen az alavita katonaság maradt a rendszer katonai bázisa, de a számukra egzisztenciális fenyegetést jelentő militáns szunnita iszlamizmussal szemben a többi vallási kisebbség is a rendszert támogatja.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Internetes adatforrások

Az Agha Khan Development Network honlapja:
<http://www.akdn.org/>

A CIA World Factbook Szíriára vonatkozó lapja:
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html>

Az ENSZ-adatbázis (UNDATA) Szíriára vonatkozó lapja:
<http://data.un.org/CountryProfile.aspx?crName=Syrian%20Arab%20Republic>

Az ENSZ menekültügyi szervezetének (UNHCR) Szíriára vonatkozó lapja:
<http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>

Az Institute of Ismaili Studies honlapja:
<http://iis.ac.uk/>

Az Izraeli Központi Statisztikai Hivatal honlapja:
<http://www.cbs.gov.il>

A Szíriai Központi Statisztikai Hivatal honlapja:
<http://www.cbssyr.sy/>

69 Goldsmith, 2015b. 84–107.; Lefèvre, 2013. 81–133.

70 Lefèvre, 2013. 147–160.

71 Goldsmith, 2015b. 129–168.

2. Kiadott források és szakirodalom

Abu-Izzeddin

1993 Abu-Izzeddin, Nejla M.: *The Druzes: A New Study of their History, Faith and Society*. Leiden, New York, Köln, 1993.

Balanche

2015 Balanche, Fabrice: 'Go to Damascus, My Son'. Alawi Demographic Shifts under Ba'ath Party Rule. In: *The Alawis of Syria. War, Faith and Politics in the Levant*. Eds.: Kerr, Michael-Larkin, Craig. London, 2015. 79–106.

Bar-Asher

2010 Bar-Asher, Meir: Alawīs, Classical Doctrines. In: *Encyclopaedia of Islam, THREE*. Eds.: Fleet, Kate-Krämer, Gudrun-Matringe, Denis-Nawas, John-Rowson, Everett. http://dx.doi.org/10.1163/1573-3912_ei3_COM_23431 (hozzáférés: 2017. október 27.).

Bernard

1924 Bernard, Augustin: Les populations de la Syrie et de la Palestine d'après les derniers recensements. In: *Annales de Géographie*, 33. (1924) 181. sz. 73–79.

Daftary

2004 Daftary, Farhad: *Ismaili Literature: A Bibliography of Sources and Studies*. London, 2004.

2006 Daftary, Farhad: *Az iszmá'iliták rövid története*. Ford. Hajnal István. Bp., 2006.

2007 Daftary, Farhad: *The Ismā'īlīs. Their History and Doctrines*. Cambridge, 2007.

Farouk-Alli

2015 Farouk-Alli, Aslam: The Genesis of Syria's Alawi Community. In: *The Alawis of Syria. War, Faith and Politics in the Levant*. Eds.: Kerr, Michael-Larkin, Craig. London, 2015. 27–47.

Firro

1992 Firro, Kais M.: *A History of the Druzes*. Leiden, 1992.

1999 Firro, Kais M.: *The Druzes in the Jewish State. A Brief History*. Leiden, Boston, Köln, 1999.

2013 Firro, Kais M.: Druzes (Durūz). In: *Encyclopaedia of Islam, THREE*. 2013. Eds.: Fleet, Kate-Krämer, Gudrun-Matringe, Denis-Nawas, John-Rowson, Everett. http://dx.doi.org/10.1163/1573-3912_ei3_COM_26097 (hozzáférés: 2017. október 27.).

Friedman

2010 Friedman, Yaron: *The Nuṣayrī-ʿAlawīs: An Introduction to the Religion, History and Identity of the Leading Minority in Syria*. Leiden, Boston, 2010.

Goldsmith

2015a Goldsmith, Leon T.: Alawi Diversity and Solidarity. In: *The Alawis of Syria. War, Faith and Politics in the Levant*. Eds.: Kerr, Michael-Larkin, Craig. London, 2015. 141–158.

2015b Goldsmith, Leon T.: *Cycle of Fear. Syria's Alawites in War and Peace*. London, 2015.

Hajnal

2013 Hajnal István: *A qarmaṭīk története Baḥrainban [273/886–470/1078]*. Bp., 2013.

Hinnebusch

2002 Hinnebusch, Raymond: *Syria, Revolution from Above*. London, New York, 2002.

2015 Hinnebusch, Raymond: Syria's Alawis and the Ba'ath Party. In: *The Alawis of Syria. War, Faith and Politics in the Levant*. Eds.: Kerr, Michael-Larkin, Craig. London, 2015. 107–124.

Horváth

2017 Horváth Máté: Szíria az abbászida és a mamlúk uralom között. In: *Világtörténet*, 7. (39.) (2017) 2. sz. 249–266.

Humphreys

1977 Humphreys, R. Stephen: *From Saladin to the Mongols. The Ayyubids of Damascus 1193–1260*. Albany, 1977.

Ivanow

1963 Ivanow, Wladimir: *Ismaili Literature: A Bibliographical Survey*. Teheran, 1963.

Kitāb Sabīl rāḥat al-arwāḥ

1946 *Kitāb Sabīl rāḥat al-arwāḥ wa-dalīl as-surūr wal-afrah ilā fāliq al-aṣ-bāḥ al-ma'rūf bi-Maḡmū' al-a'yād*. Festkalender der Nusairier. Grundlegendes Lehrbuch im syrischen Alawitenstaat. Hrsg. v. Strothmann, Rudolf. Berlin, 1946.

Lefèvre

2013 Lefèvre, Raphaël: *Ashes of of Hama. The Muslim Brotherhood in Syria*. Oxford, 2013.

Mervin

2010 Mervin, Sabrina: 'Alawīs, Contemporary Developments. In: *Encyclopaedia of Islam, THREE*. Eds.: Fleet, Kate–Krämer, Gudrun–Matringe, Denis–Nawas, John–Rowson, Everett. http://dx.doi.org/10.1163/1573-3912_ei3_COM_22953 (hozzáférés: 2017. október 27.).

Poonawala

1977 Poonawala, Ismail K.: *Biobibliography of Ismā'īlī Literature*. Malibu, 1977.

Seurat

1980 Seurat, Michel: Les populations, l'état et la société. In: *La Syrie d'aujourd'hui*. Vol. IV. Dir.: Raymond, André. Aix-en-Provence, 1980. 87–141.

Winter

2015 Winter, Stefan: The Alawis in the Ottoman Period. In: *The Alawis of Syria. War, Faith and Politics in the Levant*. Eds.: Kerr, Michael–Larkin, Craig. London, 2015. 49–62.

MÁTÉ HORVÁTH

THE HETERODOX RELIGIOUS COMMUNITIES OF SYRIA

Syria is a confessionally diverse country, where along with the overwhelming Sunni majority, significant Christian and non-Sunni Muslim communities exist. In this article, the author presents the history and basic beliefs and doctrines of three of the non-Orthodox communities: the Ismailis, the Alawis and the Druze. All three have special relationships with Syria: the Ismaili sect originated here, while the great majority of the world's Alawi and Druze population lives within the borders of the country. In addition, the Syrian regime has been dominated by Alawis for over half a century.

These sects all originate from radical medieval forms of Shii Islam, and thus they share some core features, such as the Neo-Platonic doctrine of an abstract God and creation through emanation. All of them diverged from the Orthodox Sunni and Shiite Islamic norms, resulting in isolation and occasional persecution during their 1000-year long history. Nevertheless, there are vast differences between them: while the Ismailis' preference of the esoteric interpretation of the Quran did not result in a significant change in religious practice, the Alawis incorporated many non-Islamic elements in their system of beliefs and rituals (e.g. the transmigration of souls, the consumption of wine etc.). As for the Druze, whose faith and society both bear many similarities with the Alawis, they do not even regard themselves Muslims.